

Hız. İBRAHİM VE GÖK CİSİMLERİ BAĞLAMINDA KISSALAR

Veysel GENİL*

ÖZET

Kur'an'ın nasıl bir kitap olduğu mesela üçlü nüzul teorisinin kabulüne veya reddine dair ön tasavvur, Kur'an'a dair yapılan yorumların şekillenmesinde önemli rol oynamaktadır. Diğer taraftan sünnetullah anlayışı temelinde Kur'an'da zikri geçen kıssalardaki mucizeleri onaylamak veya reddetmek de Kur'an'ın farklı tefsir edilme nedenlerindedir. Temelde tarafların bu iki yaklaşımdan hangisini benimsediğine dair ön bilgi vermeleri, ardından argümanlarını buna göre temellendirmeleri beklenmektedir. Biz ise makalemizde bu iki farklı a-prioriye yer yer temas etmekle beraber özelde Hız. İbrahim bağlamında kıssaların muhataplarını nasıl etkilediklerini ele alacağız. Bu etkileme faaliyetinde Kur'an'ın, algı ve idrak seviyesi farklı olan muhataplarını ikna ederken onların akıl, duygu ve bilinçaltına hitapta bulunduğunu ve bu üçünün aynı anda işleme sokulduğu yerin başında ise kıssaların geldiğini görmekteyiz.

Anahtar Kelimeler: Hız. İbrahim, Kur'an, Kıssalar, Gök Cisimleri.

ABSTRACT

Views on the nature of Qur'an -for instance acceptance or denial of the theory called "triple revelation"- have a major role in the formation of different interpretations of Qur'an. As well, approving or rejecting miracles in Qur'anic stories on the basis of "Sunnatullah" argument is also one of other reasons of differences in interpreting Qur'an. Basically, it is expected from each party to introduce their sides and then to structure their argumentations upon. However, this study deals with the question "How Qur'anic stories impinge upon whom addressed in the context of Abraham stories?" while mentioning these two different pre-acceptances. In this process of impression, it is widely observed that while Qur'an convinces its audiences of different level of perception and intelligence, it addresses their reasoning, feelings and subconscious. And Qur'anic stories are the main element that put these three addressees work simultaneously.

Key Words: Abraham, Quran, Celestial Bodies, Quranic Stories.

* Arş. Gör., İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi. veysel. genil@gmail. com

GİRİŞ

Müslüman dünyanın özellikle Batının etkisiyle veya batıyla¹ beraber eskisinden farklı düşünsel eylemlere gittiği vakidir.² Batının kendi problemlerine çare olabilmesi için uzun zaman diliminde bedelini ödeyerek üretmiş olduğu tarihselcilik, semantik, semiyotik, hermenotik ve bunların türevleri yanı sıra demitolojizasyon vb. gibi konuların devşirme yoluyla ithal edilmesi Müslüman zihninin Kur'ân'a yeni yaklaşımlarda bulunmasına yol açmıştır. Dolayısıyla kıssalar bağlamında demitolojizasyon konusu Kur'ân'ın eskisinden farklı okunması ve algılanmasına bunun da Kur'ân hakkında tasavvurların değişmesine yol açtığı müsellemdir. Daha doğrusu Kur'ân'ın nasıl bir kitap olduğuna dair tasavvur onun farklı yorumlanmasının nedenlerinden biridir. Zira "Kur'ân ne diyor?" anlayışı yerini "Ben Kur'ân'dan ne anlıyorum?" sorusuna bırakmıştır. Diğer bir ifadeyle bu yeni anlayışa göre Kur'ân'dan hayata değil de hayattan Kur'ân'a bakmak gerekir şeklinde genellemeci bir başka yaklaşım yerini almıştır.³

Kur'ân, ilahi olması sebebiyle beşeri kitaplardan farklıdır. Bu özelliğinden ötürü onun hakkında yapılan genel değerlendirmeler, karşı görüş sahibi tarafından farklı bir iddia ile çürütülmekte, bu iddia da daha başka bir görüş sahibi tarafından tenkit edilebilmektedir. Kanaatimizce Kur'ân'ın bütünlüğünü, şifahi oluşunu, dâhilî ve hâricî bağlamını, hedefini, ilgili ayetin siyak sibakını göz önüne almak ve anakronizme düşmemek

¹ Gökçir, Necmettin, "Modern Dönemde Kur'ân'a Yaklaşımlar" *Tefsire Akademik Yaklaşımlar*, 1-2, ed, Mehmet Akif Koç, İsmail Albayrak, Otto Yay., Ankara-2013, c. 2, s. 194.

² Batı mahreçli modernizm olgusunun etkisi ile bazı düşüncülerin Kur'ân'a olan yaklaşımları başkalaşmıştır: buna göre Kur'ân'da mütteşabihat dâhil anlaşılabilen konu yoktur, Hadis konusunda olumsuz tavırlar takınılmıştır, mezhepler ve icma reddedilmiştir, bilinen manada nesh reddedilmiştir, sebebi nütül ayetlerin anlaşılmasında olmazsa olmaz kabul edilmiştir, lafzî icazdan ziyade Kur'ân'ın muhtevasına bakılması gerektiği üzere durulmuştur, pozitivist anlayış nedeniyle cinlerin görünmeyen varlıklardan çok bedevi insan gurupları; şeytanın ise insanın kötü yanını temsil eden içsel bir kuvve olduğu anlayışına gidilmiştir. Bkz: Albayrak, İsmail, *Klasik Modernizmde Kur'ân'a Yaklaşımlar*, Ensar Neş, İstanbul-2004, s. 32-36.

³ es- Sadr, Muhammed Bakır, *Kur'ân Okulu*, çev. Mehmet Yolcu, Fecr Yay, Ankara-1996, s.39.

şartıyla mevzîi-atomcu yaklaşımla ulaşılabilecek kanaatlerin daha sağlıklı sonuçlar vermesi beklenebilir. Bu açıdan bakıldığında Kur'ân'daki kıssaların tamamının aynıyla yaşandığı veya hiçbirinin yaşanmadığı yönünde genellemeci bir iddiada bulunmak yerine Kur'ân'ın hedefini gözeterek bir sonuca ulaşmaya çalışmak daha yerinde olacaktır.

İnsanın kemâle doğru bir çizgiyi takip ettiği, geçmişten bu güne daha iyiye doğru yol aldığı kanaati hâkim olan bir düşüncedir. Teknik sahada bu tezin haklılık payı olmakla birlikte kanaatimizce düşünce ve onun dışı vurumu olan ahlak sahasında insan bilkuvve/potansiyel olarak kemâlâtı bünyesinde deruhte etmektedir. Fakat bunun ortaya çıkması vahyle olmakta, zaman olarak vahiyden uzaklaştıkça kemâlden öte nakısa doğru hareketin olduğu gözlemlenmektedir.⁴ Çünkü vahy hitap ettiği insanın bütün iç ve dış durum ve tutumlarını göz önüne alarak ona hitap etmektedir. Zihin dünyasının dışı vurumu olan davranışlarından bir anda sıyrılması mümkün olmayan insana yapılan bu hitapta, onda bilkuvve halinde bulunan pozitif özelliklerin ortaya çıkabilmesi için vahiy hem akla, hem duygulara hem de bilinçaltına seslenmektedir. Bu seslenme işi Kur'ân'da, itirafa zorlama, örnek vererek kıyaslama, tersine kıyaslama, hasım olanların davalarını ispat etmeye davet etme veya muhatabı ikna etmek için bazı konularda onunla anlaşma, hasmını onun savunduğu şeyle susturma⁵ vb. şeylerin yanı sıra ona kıssalar sunma şekliyle de yapılmaktadır. Dolayısıyla vahyin bu işlevi insanda potansiyel halde bulunan kemâlâtın ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Kıssa ise hem akla, hem duyguya hem de bilinçaltına aynı anda hitap edebilme özelliği ile Kur'ân'ın ikna yolunda kullandığı önemli argümanların başında gelmektedir.

⁴ Hadid, 58/16.

⁵ Geniş bilgi için bkz. el-Elmâî, Zahir b. Awad, *Kur'ân'da Tartışma Metotları*, Pınar Yay., İstanbul-2011.

Bilindiği üzere insanın yapıp etmeleri inandıklarının dışı vuruşlarıdır. Gerek Kâbe'nin komşuları olmaları gerekse Hz. İbrahim'in torunları olmakla iftihar etmeleri nedeniyle ilk muhataplara Kur'ân, davasını tamamlamak için Hz. İbrahim'den yer yer haber formatında kıssalar ile örnekler sunmuştur. Dolayısıyla bu makalede Kur'ân'ın davasını tamamlamak maksadıyla insanda bilkuvve halinde bulunan pozitif özelliklerini inkişaf ettirmek ve negatif tutumları izale etmek için kullandığı kıssaları ve bu kıssalar bağlamında Hz. İbrahim ve Gök cisimleri konusunu ele alacağız. Kıssaların da vahy olması hasebiyle öncelikle vahyi, vahyin özellikle ilk dönem muhatapları için salt olarak mümkünattan oluşunu ve onun temel amacını inceleyeceğiz. Ayrıca vahyin bu amacını gerçekleştirmek için muhatabının dâhili ve harici hususiyetlerini göz önüne alarak insana olan yaklaşımlarından biri olan kıssa konusunu da ele almak durumundayız.

1- Vahy

Lügatte gizli söz söylemek, işaret etmek, süratle iş yapmak gibi anlamlara gelen vahy, ıstılahta "Allah'ın insanlara ulaştırmak istediği ilâhi bilgileri vasıtalı veya vasıtasız bir şekilde, gizli ve süratli bir yolla, onu tebliğ etmek ve bildirmek üzere insanlar arasından seçtiği peygamberlerine yakini ilim ifade edecek bir tarzda iletmesi"⁶ şeklinde tanımlanmaktadır.

1.1. Vahy Hadisesinin Salt Olarak Kabulü

Vahyin, vakıya mutabık olmak ve döneminin kültürünü göz önünde bulundurmak gibi bir takım özellikleri vardır. Öncelikle hatırlanmalıdır ki dönemin insanların vahyin gelmesi ile ilgili bir problemleri yoktu. Örneğin Kur'ân, "*Semûd kavmi de peygamberlerini yalanladı, bizden bir insana mı uyacağız? O takdirde biz, bir sapıklık ve bir delilik etmiş oluruz. Zikir (vahiy) aramızda ona mı bırakıldı.*" tarzında Salih (a.s.) hakkında,

⁶ Aslan, Abdülğaffâr, *Kur'ân'da Vahy*, Ankara Okulu Yay, Ankara-2000, s. 48.

kavminin tavırlarını zikretmektedir.⁷ Mekke dönemi nazil olan bu sûre, yine Mekke döneminde nazil olan Zuhruf sûresindeki ayete gönderme yapmaktadır: “Onlar, ‘Bu Kur’ân, iki memleketten (Mekke ve Tâif) bir büyük adama indirilmeli değil miydi?’⁸ Gerek Semûd kavmi olsun gerekse Mekke dönemi insanları olsun her iki dönemin insanları vahyi, Allah’ın bir kimse ile olan konuşmasını reddetmemektedir. İnsanların reddettiği asıl şey vahyin geldiği kişidir. “Zirâ, onlardan herkes, kendisine (Allah tarafından) dağıtılmış sahifeler verilmesini istemekte”⁹ bu isteğin de sebebi “onların içlerinde asla ulaşamayacakları bir büyüklük hevesinden neş’et etmekte”¹⁰ ve bu da “Allah’ın peygamberine verilenin bir benzeri bize de verilmediği müddetçe biz iman edecek değiliz.”¹¹ gibi sözleri ile kendini göstermektedir.

Dolayısıyla Mekke dönemi insanların salt olarak vahye karşı olumsuz bir tutumları bulunmuyordu. Arap ufkunda ‘şîir’ ve ‘kehanet’ olgusunun cinle olan irtibatı ve bunlarla bağlantılı olan ‘insanın cinle ilişki kurabilmesinin mümkün olduğu’ şeklindeki inançları, dini nitelikli vahyin kültürel temelini oluşturmaktadır. Zira bu düşüncenin akli ve fikri oluşumunda insan-cin ilişkisine dair söz konusu kanaatin kökleri bulunmadığı takdirde, ilk muhatapların kendisi gibi bir insana gökten melek indiğini kabul etmesi mümkün olamazdı.¹² Dolayısıyla vahyi kabul etmeyen insanların¹³ karşı iddiada bulunmalarının arkasında aslında kendilerinin de bu hüviyete sahip olma isteklerinin yattığı görülmektedir.

⁷ Kamer, 54/23-25.

⁸ Zuhruf, 43/31.

⁹ Müddessir, 74/52.

¹⁰ Mütmin, 40/56.

¹¹ En’am, 6/124.

¹² Ebû Zeyd, Nasr Hamid, *İlahi Hitabın Tabiatı*, çev. Mehmet Emin Maşalı, Otto Yay., Ankara-2013. s. 65.

¹³ Furkan, 25/7-8.

1.2. Vahyin Amacı

Vahyin temel hedefi, zihin ve bilince sahip bir Allah ve ahiret inancını yerleştirmek ve ardından muhatabın bu inanç üzere hareket etmesini sağlamaktır. Vahiye, Allah merkezli bir dil kullanılmaktadır. Bununla beraber vahiy hadisesinde onun, insanın duygu ve düşünce dünyasına yer verdiği dolayısıyla salt dikte eden değil olguyu da dikkate alan bir yapısı fark edilmektedir. Bu nedenle vahiye, genellikle ahkâma hasredilen tedricilik¹⁴ konusu itikadi meselelerde de isti'mâl edilmiştir. Öyle ki bu yöntemde insanın geçmişten tevarüs ettiği hafızasını dolayısıyla onun algı dünyasındaki düşüncelerinin hayata olan yansımalarını duruma göre yer yer tashih etmekle beraber bazı hallerde olduğu hal üzere bırakmaktadır. Buna göre sahip bir Allah inancını yerleştirmek için geçmişten tevarüs eden zihni bellekte tevhid inancına aykırı tüm algı ve bilgiler tashih edilirken tali derecedeki sapmalar zarar vermeyeceği için olduğu gibi bırakılmıştır. Dahası bu saptamalardan yani tarihi malzemedeki hatalı verilerden de istifade edilmiştir. “Zira Kur’ân’ın maksadı tarih usulünü kullanıp tarih dersi vermek değil tarih unsurlar vasıtasıyla kendine ait dersi vermektir.”¹⁵

Dolayısıyla tevhide giden yolda, şayet çukurlar veya tümsekler var ise, Kur’ân bunların tesviyesine gider. Diğer bir ifade ile Ehli kitap da dâhil ilk muhatapların bildiği şekildeki kıssalarda tevhide aykırı durum yoksa Kur’ân bunları düzeltme yoluna gitmez, fakat kıssalarda, Hz. İsa’nın ilahlığı vb. gibi durumlar söz konusu ise, Kur’ân, gerekli açıklamaları yapar ve bilgilerin tashihine gider. Zira Hz. İsa’nın ilahlığı gibi söz konusu fikirler, temelde tek ilah olan Allah’ı, sadece O’nu kabul ettirme yolunda engel teşkil etmektedir. Aynı hadise, İsrailoğullarının tamamını kapsamasa da Hz. Üzeyr’i, Allah’ın oğlu olarak kabul etme hadisesinde de vardır. Bu ve benzeri durumlarda **Kur’ân**, derhal müdahalede bulunmak suretiyle

¹⁴ Düzenli, Yaşar, *Üslub ve Semantik Açısından Kur’ân ve Şefaât*, Pınar Yay., İstanbul-2008. s. 291

¹⁵ Düzenli, Yaşar, a. g. e., s. 241.

zihinlerdeki bilgileri tashihe gitmektedir. Zira Kur'ân için asıl olan, tevhide bir yol açmaktır ve bu esnada varsa tikanlıkları ortadan kaldırmaktır.

Diğer taraftan ilk inen sûreler incelendiği zaman onun, batıl tanrılara doğrudan hücum etmek yerine müşriklerin de bildiği Allah'ın kim olup olmadığını bildirmeyi tercih ettiği gözlemlenmektedir.¹⁶ Zira bir şeyin ne olduğunu söylemek zımnen onun ne olmadığını söylemekle eşdeğerdir. Dolayısıyla, Kur'ân batıl tanrılara hücum yerine doğru bir ulûhiyet inancını yerleştirmeye yönelmiş, şirkin yanlış temeller üzerine kurulduğunu önce zımnen sonra alenen ifade ederek tederîcî bir yöntem izlemiştir.

Yanı sıra Kur'ân, sarîh bir vaziyette insanın yaratılış amacının kulluk¹⁷ olduğunu beyan etmektedir. Çıkış noktası bu olmakla beraber Kur'ân, muhatabın hayatını vahiy eşliğinde şekillendirmesini isterken o kimseyi ikna etmesi gerekmektedir. Zihni inşanın tamamlanması için de vahiy muhatabına kompleks bir yapıda ve kombinasyonlu bir tarzda sunumda bulunur. Diğer bir ifadeyle su dolu bir kâsenin içine atılan nesne gibi o kimseyi bütünüyle sarmaktadır. Öyle ki vahiy, hedefini gerçekleştirme yolunda ilk muhatabın ufkunu, dil ve inancından zihni ve tarihsel bütün malzemesini kullanmaktan çekinmemiş, muhatabını ikna yolunda bir nevi 'varsayalım senin dediğin gibi olsun bu durumda şu meselenin sonucu şu şekilde sonuçlanmaz mı?' şeklinde sorular sormuş ve muhatabının içsel durumunu ayrıca nakletmiştir.¹⁸ Bununla birlikte sarîh vaziyette yer alan soruların yanı sıra muhatabın akıl, his ve bilinçaltına yöneltile sorular yer yer zımnî vaziyette olmuştur. Kıssalar burada ilk anda akla gelmektedir.

¹⁶ Yıldırım, Suat, *Kur'ân'da Ulûhiyyet*, Yeni Akademi Yay., İzmir-2010, s. 373.

¹⁷ Nisa, 4/36; Enâm, 6/102; Zariyat 52/56.

¹⁸ Geniş bilgi için bkz. : ez-Zerkeşî, Bedreddin Muhammed (ö. 794), *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, I-IV, tah, Dr. Zeki Muhammed Ebu Seri' Daru'l-Hadârat-2009, c. 4, s. 76.

2. Kıssalar

Vahyin amacı, sahih bir Allah inancını zihin ve bilinçlere yerleştirmek olunca, bu yolda bütünü tamamlayan önemli parçalardan biri olan kıssa tali yolda tamamlayıcı şekliyle etkin olan önemli bir görev üstlenmiştir.¹⁹ Kıssa kelimesi k-s-s kökünden türetilmiş, anlatmak, haber vermek, rivayet etmek, bildirmek, sözünü nakletmek, izlemek, izini takip etmek ve kesmek²⁰ gibi anlamlarda kullanılmıştır. Tefsir ıstılahında ise “Kur’ân’da bahsi geçen peygamberler ve toplumlarla ilgili manidar haberler veya hadiselerin aktarımına denk gelmektedir.”²¹ Mesajın daha iyi algılanmasına yönelik tezyin özelliği içeren kıssalardaki bazı açıklamalar, salt tarihi veriler sunmaktan ziyade muhatabı sıkıcılıktan ve monotonluktan kurtarmaya yöneliktir. Ayrıca tasvir edici değil anlam katıcı bir dil kullanılması nedeniyle de kıssalar, insanın duygu dünyasına hitap etmektedir.²²

Kur’ân’da geçmiş dönem ile alakalı olarak zikredilen kıssalar dönemin insanları tarafından doğru veya yanlış şekliyle bilinmesi en azından haberdar olunması gerekmektedir. Zira insanlar tanıdıkları ve aşına oldukları örneklerden ve bildikleri olaylardan daha fazla etkilenirler.²³ Dahası dünya, sadece Arap yarımadasından müteşekkil değildir. Diğer bir ifade ile hayat sadece Arap yarımadasında sürmemektedir. Aynı dönemde Bizans, öncesinde Roma daha öncesinde Yunan medeniyetleri süregelmiştir. Diğer taraftan Hint diyarında, doğu veya batıda da insanlar yaşamıştır. Bu

¹⁹ Bkz. Cabiri, Muhammed, *Kur’ân’a Giriş*, Mana Yayınları, çev. Muhammed Coşkun, İstanbul, 2010, s. 386.

²⁰ İsfahâni, Rağıb, *el-Müfredât fi ğaribi’l-Kur’ân*, çev. Güneş, Abdülbaki-Yolcu, Mehmet, Çıra Yay, İstanbul, -2010, 867.

²¹ Öztürk, Mustafa, *Kıssaların Dili*, Ankara Okulu Yay.,Ankara-2012, s. 11.

²² Öztürk, Mustafa, a. g. e., s. 22, 39, 43.

²³ Derveze, İzzet, *Kur’ân’ı Anlamada Usûl*, çev. Vahdettin İnce, Ekin Yay.,İstanbul-2008, s. 135; Okunmuş, Mesut, *Kur’ân’ın Kronolojik Okunması M. İzzet Derveze Örneği*, Araştırma Yay. Ankara-2009, s. 196.

insanlara da peygamber gelmiştir.²⁴ Bununla birlikte Kur'ân, farklı kıtalarda bulunan insanların kıssalarını değil de, özellikle Arap diyarındaki kıssaları zikretmiştir.²⁵ Buradan hareketle anlaşılabilir ki anlatılan bu kıssalar, bir şekilde sözlü kültürün de etkisiyle dönemin insanlarınca bilinmektedir. Aksi durumda, yaşanmışlığı meçhul veya ilk defa duyulan hadiselerin zikredilmesinin herhangi bir değeri, etkisi ve faydası olamaz.²⁶

Hz. Âdem ile İblis kıssasında olduğu gibi aynı kıssanın Kur'ân'ın farklı yerlerinde farklı ifadeler ile gelmesi hakkında Ebu Mansur el-Mâturîdi (ö.333), bazı gerekçeler zikretmiştir: Ona göre, Hz. Peygamberin etrafındakiler yani vahyin muhatapları sürekli değişmekteydi. Bu muhatapların algı ve idrak düzeyi farklıydı. Bu nedenle aynı konu farklı yerlerde farklı ifadeler ile zikredilmiştir. Diğer taraftan sonuç aynı olduktan sonra hükmün veya ifadenin farklı ifadeler ile gelmesinde herhangi bir

²⁴ Furkan 25/51

²⁵ Nisa, 4/164; Ğafir, 40/78.

²⁶ Bu durumda, Hud, 11/49. numaralı ayet karşımıza çıkmaktadır. Nuh (a. s.) kıssasının anlatıldığı bu ayette "Ey Peygamber! İşte bu uzak geçmişe/gabya ait bir kıssadır. Biz bunu sana vahiyle bildirip öğretiyoruz. Sana vahiy gelmezden evvel sen de kavmin de bu kıssayı bilmiyordunuz. " ayeti ilk bakışta dönemin insanların konu ile alakalı bir bilgiye sahip olmadığı düşüncesini getirmektedir. Konu ile alakalı tefsirler bu meseleye müfessirlerimizden İbn. Arabi (ö. 543) Ahkamu'l-Kur'ân, Daru'l-Fikr, Beyrut, 2005, c. III, s.10; İbn Atıyye (ö. 546), el-Muharrarü'l-Veciz, Daru'l-Küttübi'l-İlmiyye, Beyrut-2011, c.III, s.178; Kurtubi (ö. 671), Tefsiru'l-Kurtubi, Daru'l-Küttübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2010, c. V, s.34; İbn Cüzeyy (ö. 693) et-Teshil li Ulümi't-Tenzil, el-Mektebetü'l-asriyye, Beyrut, 2010, c. II, s. 200; Ebu Hayyan (ö. 745) Tefsiru Bahri'l-Muhit, Daru'l-Küttübi'l-İlmiyye, Beyrut-2010, c. V, s. 232. Konuya ya hiç değinmemişler ya da yaptıkları açıklamalarda Mekke dönemi insanlarınca kıssanın meçhul olduğu bilgisini vermişlerdir. Fakat, meçhul olması düşüncesi makul değildir. Bizce burada Müfessirlerimiz, ayeti literal şekliyle ele almışlardır. Konu ile alakalı açıklamayı Reşid Rıza Menar tefsirinde: "Açıktır ki, Hz. Peygamber ve kavmi meseleyi, tafsilî olarak değil de icmalî şekliyle biliyorlardı, icmalî olarak bilmeleri ise, konuya bir aykırılık oluşturmaz. Zira her durumda Hz. Peygambere karşı çabalar sarf eden dönemin insanları ne ayet geldiğinde ne sonrasında mesele ile alakalı en ufak bir taarruzda bulunmamışlardır. " Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm, (Tefsiri'l-Menâr), Muhammed Reşid Rıza, Daru'l-Fikr-Trz. Muhammed Tahir b. Aşur ise "et-Tahrîr ve't-Tenvîr adlı eserinde meseleyi biraz daha açarak: Bu haberler, Arapların tamamına nisbetle gayb konumundadır. Onlar meseleyi öz şekliyle biliyorlardı. Hz. Nuh ve Kavminin yaşadığı tufan hakkında bilgileri vardı. Bundan başka, Hz Nuh'un oğlu ile olan konuşmaları, kavminin Nuh'a (a. s.) yaptıkları, gemiden inişleri esnasında Allah'ın Nuh a. s. ile konuşmaları hakkında herhangi bir bilgileri yoktu. " diye şerh etmektedir. Bkz. :Muhammed Tahir b. Aşur, et-Tahrîr ve't-Tenvîr, Daru Suhuîni li'n-Neşri ve't-Tevzi', Tunus-Trz., V, s. 92.

problem yoktur. Dolayısıyla farklı lafızlar ile zikredilse de haber aynı manaya delâlet ediyorsa bu şekilde olması caizdir.²⁷

2. 1. Kıssaların Bazı Yararları

Ebu Mansur el-Mâturîdi, Kur'ân'da geçmiş zamanın haber ve kıssalarının aktarılmasına neden olarak insanoğlunun kıssa ve hâdise dinlemeye yatkın olmasından kaynaklandığını zikreder. O ayrıca insanın kıssaları dinlemeyi sevdiğini, bazen kendi kendisine hikâye uydurup anlattığını diğerlerinin de bu anlatılanları severek dinlediğini zikrettikten sonra Kur'ân'da bahsi geçen haber ve kıssaların bir öğretme metodu olarak kullanıldığını söylemektedir. Mâturîdiye göre, Hz. Peygamber geçmişte yaşanan hadiselerle bizzat tanık olmamıştır, bahsi geçen haberlerin zikredildiği ehli kitabın eserlerine ve diline vakıf da değildir. Buna rağmen konu hakkında onların bildiği şekliyle haber vermesinin esprisinin nübüvvetin ilahi olduğunu ispat etmeye matuf olduğunun altını çizmektedir.²⁸

Nübüvvetin ispatı meselesi, Ruh, Ashâbı-Kehf ve Zülkarneyn ile alakalı soruda da kendini göstermektedir. Zira bu soruların sorulmasında ve cevap verilmesindeki temel incelik nübüvveti ispat etmektir. Dolayısıyla ezber hale gelen kıssalar ders vermeye yöneliktir öncülüne, risaleti ispat gibi bir etkisinin de olduğu eklenmelidir.²⁹

Diğer taraftan Kur'ân'da bahsi geçen kıssaların çok yönlü etkili olmak gibi özelliği vardır. Bakıldığı açıya göre ayetler dolayısıyla kıssalar pek çok şeyler söyler. Mesela:

²⁷ el-Mâturîdi, Ebu Mansur Muhammed es-Semerkandî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, I-XVIII, tah:Heyet, Mizan Yay.,c. VIII, s. 30.

²⁸ el-Mâturîdi, a. g. e.,c. 6, s. 27-29; c. 9, s. 85, 129.

²⁹ Mustafa Öztürk, *Kıssaların Dili*, s. 223-246.

2. 1. 1. Hz. Peygamberi Teselli Etmek ve Eğitmek:

Risalet yolunda her peygamber birçok olumsuz durumla karşılaşmıştır. Bu olumsuz durumları zikreden ayetler incelendiğinde, mukayeseli anlatım yoluyla hem Hz. Peygamber'e, hem O'nun yanında yer alanlara ve hem de O'nun karşısında bulunan kimselere hitap görülecektir. Mesela: Hz. Hud hakkında şöyle demişlerdi: "...biz senin söylediklerine inanmıyoruz. Ayrıca tanrılarımızdan biri seni fena halde çarpmış."³⁰

Hz. İbrahim'e de benzer bir sözde bulunmuş olmalıdır ki O şöyle karşılıklıta bulunmuştu: "Allah, gerçekten tanrı olduklarına dair size hiçbir delil indirmedeği halde, siz onları Allah'a eş ve ortak koştüğümüz putlardan korkacağım, öyle mi? Onlardan neden korkayım ki?"³¹

Kur'ân, bu iki örneği zor durumda olan Hz. Peygamberi teskin için sunmuştur. Zira aynı hadise Hz. Peygamberin de başına gelmiştir. Ayetlerde bu konu şu şekillerde geçmektedir: "...bu gerçeğe rağmen onlar hâlâ, "Bu adam bir şair. Bekleyelim bakalım, feleğin sillesini ne zaman yiyecek? diyorlar, öyle mi?"³² "Allah kuluna yetmez mi?! Elbette yeter! Böyleyken o müşrikler ("Tanrılarımız seni çarpar." diyerek) akılları sıra Allah'ın dışındaki birtakım şeylerle seni korkutmaya çalışıyorlar..."³³

Görüldüğü üzere, Hz. Peygamberin başına gelen, aynıyla, aynı lafızlarla diğer peygamberlerin de başına gelmiştir. Bu da nebilere bu yolda sabır göstermelerine ve başa gelen sıkıntılara diğer nebilerin yaptığı gibi sabretmesine yöneliktir.³⁴ Diğer bir örnek Semud kavmi ile Salih a.s. arasında geçen bir hadisedir. Kavmine, tebliği sonrasında onlar, Hz. Salih'i

³⁰ Hud, 11/53-54.

³¹ Enam, 7/81.

³² Tur, 52/30.

³³ Zümer, 39/36.

³⁴ el-Mâturîdi, *Te'vilât*, c. X, s. 22.

öldürmeye karar vermişler ve bir suikast tertip etmişlerdi.³⁵ Mevdûdî, Tefhîm adlı eserinde şöyle bir açıklama yapmaktadır: "Velisine" ifadesi; Hz. Salih'in mensup olduğu kabilenin reisini ifade eder. Eski kabile anane ve geleneğine göre, kabile reisi, kabilenin fertlerinden her hangi birisinin kan davasını güdebilirdi. Mekke'de Hz.Peygamber'in amcası Ebu Talib için de durum aynı idi. Eğer Hz. Peygamber'e saldırır ve onu öldürürlerse, mensubu bulunduğu Benî Hâşim kabilesinin reisi ve aynı zamanda amcası olan Ebu Talib'in, kabilesi adına bir kan davası iddiası ile ortaya çıkıp çıkmayacağı konusunda Kureyşliler kararsız idi. Bu, Mekke ileri gelenlerinin Hz. Peygamber'e (s.a.s.) karşı düzenledikleri tam bir komplo idi. Onlar Hz.Peygamber'i öldürmek üzere,benzer bir komployu hicreti esnasında da düzenlediler.Şöyle ki her kabileden birer kişi olmak kaydıyla bir çete teşkiline karar verdiler.Bu çete güruhu,Hz. Peygamber'e hep beraber hücum edecek ve öldürecekti.Öyle ki onun hangi kabile tarafından öldürüldüğü belli olmayacak ve böylece Beni Haşim de, bu cinayetin failini bulamayacaktı.Dolayısıyla Haşim oğullarının,olaya karışan kabilelerin hepsi ile birden, intikam almak üzere savaşması imkânsız hale gelecekti."³⁶

Konumuza örnek teşkil etmesi açısından Kur'ân'da zikri geçen diğer bir karşılaştırmayı daha ele alacağız: Hz. Nuh'un davetine icabeti kabul etmeyenler, buna gerekçe sunarken, Hz. Nuh'un etrafında bulunan kimselerin hep fakir kimselerden müteşekkil olmasını gösteriyorlardı. Dolayısıyla, "Etrafında, hep avam tabakasının bulunduğu bir peygamberi kabul edemeyiz, eğer onları yanından gönderirsen, diğer bir ifade ile onları yanından kovarsan sana gelebiliriz, onlar ile aynı derecede bulunamayız." gibi ifadelerde bulunmuşlardı. Bu hallerine cevaben "...ayrıca şunu da bilin ki ben sizin rezil-sefil diyerek aşağıladığınız müminleri yanından kovacak değilim... Kaldı ki Ey kavimim! Sizin isteklerinizi dikkate alıp da onları

³⁵ Neml, 27/48-49.

³⁶ Mevdûdî, *Tefhîmu 'l-Kur'ân*, çev: Heyet, İnsan Yay.,İstanbul-Trz. IV, s. 124-125

yanımdan kovacak olursam, yarım Allah'ın huzurunda bunun hesabını verirken hanginiz bana sahip çıkabilir? Bunu hiç düşünüyor musunuz?³⁷ ayetleri serdedilmiştir. Konu, Şuara suresinde ise şu şekilde geçer: “Bana uyanların neyi ne niyetle yaptıklarını bilemem; hem sonra onları hesaba çekmek benim değil rabbimin işidir... Ayrıca şunu bilin ki ben o müminleri yanımdan kovacak değilim.”³⁸

Amr b. el Âs, Necaşinin huzurunda, Müslümanların geri verilmesi isterken de aynı gerekçe ile İslama karşı durma gerekçesini gösteriyordu.³⁹ Bu düşünceden ötürü, sosyal durumları gerekçe göstererek, Hz. Peygamber'in etrafındaki maddi açıdan fakir durumda olan kimseleri yanımdan kovmamasının istenmesi dikkat çekicidir.⁴⁰

Korkutma, suikast ve kovma hadiselerinin geçmiş peygamberler ile ilintilendirilmesi, Hz. Peygamberin, hem teskin⁴¹ hem de terbiye edildiğini göstermektedir. Bu durumda, kıssaların böyle bir faydası olmasının yanı sıra aksi istikamette bulunan insanlara da gönderme yapması durumu söz konusudur. Zira Hz. Peygamber'i diğer nebiler; küffarı da o nebilerin karşısında olan kimseler temsil etmektedir. Bu yönüyle kıssalar, “o nebilere direnenler nasıl yenildi ise siz de o şekilde yenileceksiniz.” hissini uyandırmak gibi bir fayda sağlamaktadır.⁴²

2. 1. 2. İlgi Çekici Olmaları Nedeniyle Zihinlerde Kalıcı Olmaları

Daha önce de zikredildiği üzere vahyin, muhatabını ikna etmek gibi bir durumu söz konusudur. Onu sahih bir Allah ve ahiret inancına doğru sevk edebilmek için akla, hisse ve bilinçaltına hitaplarda bulunmaktadır.

³⁷ Hud, 11/29-30.

³⁸ Şuara, 26/111-114.

³⁹ Vâhidi, Ebu'l-Hasen Ali b. Ahmed, (ö. 468) *Esbâbu'n-Nüzûl*, Dâru'l-Mustafa, Dımaşk-2008, s. 90.

⁴⁰ En'am, 6/52; Kehf, 18/28.

⁴¹ Seyyid Kutub, *Kur'an'da Edebi Tasvir*, çev. Ömer Aydın, Ertuğrul Özalp, İşaret Yay., İstanbul-2011, s. 184.

⁴² el-Mâturîdi, *Te'vilât*, c. XV, s. 107.

Nihai hedef imanı sağlamaktır. Fakat iman bilinçaltı, his ve bilincin etkisiyle gerçekleştirilecek bir olgudur. Diğer bir ifadeyle iman akledenlerin gerçekleştireceği bir olgudur.⁴³ Kıssalar ise bütünü tamamlayan büyük ve önemli bir araç olmaktadır.

Zira Kur'ân, kıssalar vasıtasıyla zihinlerde Allah'ın kudretini uzun süre canlı tutar. İnsanın sürekli gözü önünde olan şeyler, ona bir müddet sonra alışık gelmeye başlar, güneşin doğması, gecenin olması, dünyanın dönmesi, çocuğun doğması, aynı yağmurun bir bitkiden dikenini ve gültü, diğerinden elmayı veya üzümü çıkartması ve aslında bu vb. her şey çok enteresan iken, birey bunları zamanla önemsememeye başlar. Zira bu şeyler sürekli, bireyin gözleri önünde cereyan etmekte ve etkisini yitirmektedir. Ayet, duruma şöyle işaret eder: *“Göklerde ve yerde Allah'ın mutlak birliğini, sınırsız kudretini gösteren nice deliller vardır. (Mekke ahalisindeki kâfir ve müşrik) insanlar bu delilleri görür, fakat (hak ve hakikatten yüz çevirdikleri için,) hiç aldırış etmeden çekip giderler. Üstelik o ahalinin çoğu şirke bulaşmaksızın Allah'a iman etmezler.”*⁴⁴

Hâlbuki kıssa anlatımları, olağan dışı şeyler olması nedeniyle zihinlerde canlılığını hiç yitirmez, aynıyla olmasa da geçen zaman içinde tazeliğini korur. Zihinlerde sürekli canlı olan şey ile her daim gözler önünde serili şey aynı derecede bir değildir. Duyu organları bir alet mesabesindedir. Bunlar, insanın bilinç dünyasına hizmet eder. Kişi, gözü önünde duran şeylerin, zihni meşgulse, farkına bile varamaz. Bu nedenle zaten çalışmakta olan düşünce mekanizmasına canlılığını hiç yitirmeyen kıssalar aktarılır, böylece bilinç asıl ulaşılması istenen noktaya doğru harekete geçer.

Yeryüzündeki bütün hadiseler, enteresandır. Bununla birlikte sürekli göz önünde olmaları hasebiyle hadiseler, beklenen etkiyi, insanlar sebebiyle

⁴³ Yıldırım, Suat, *Kur'ân'da Ulûhiyyet*, s. 238; benzer bir ifadesi için a. g. e, s. 288.

⁴⁴ Yusuf, 12/105-106.

gösteremezler. İnsan, çevresini, kendisini merkeze alarak değerlendirmektedir. Diğer bir ifade ile insan, hayatı, kendi penceresi üzerinden gözlemler, bu nedenle, güneşin doğması, batması, gecenin veya gündüzün gelip geçmesi, onlar için sıradan ve sanki olması gereken haller gibi görür. Dolayısıyla zihinler, kendi gibi insanoğlunun başına nadir olarak gelen şeyleri sürekli canlı tutar. Bir insanın uçması, ateşe atılıp yanmaması, suda boğulmaması, uzun yıllar yaşamasına rağmen hala canlı kalması vb. gibi şeyler insanların zihinlerinde eskimez. Bu bilgiler, nesillerden nesillere aktarılırken olay, asli halinden tamamen başka bir şekle dönüşür. Hadisenin gerçekleşmesi başka şekilde olur, olayın aktarılması başka bir şekle girer. Kişi, hadisenin gerçekten nasıl olduğunu bilemediği için kimi zaman aynı durumu kendi üzerinden gözlemler. Sonuç, anlatılandan farklı olduğu için, kişi, çaresiz ve cevapsız; bilgi sonuçsuz ama canlı kalır. İşte tam burada Kur'ân, kimi zaman hadiseyi insanların zihinlerindeki gibi anlatıp, durumu Allah'a bağlar, O, istediği için durumun o şekilde gerçekleştiğini, O'nun sonsuz kudreti karşısında kula düşenin, O'nun istediği gibi yaşaması olduğu yönünde bilinçaltına bir etki yapar.

2. 2. Aynıyla Yaşanmış Olup Olmadığı

Kıssaların aynıyla yaşanıp yaşanmadığı konusuna geçmeden önce el-Mâtürîdî'nin değerlendirmesi dikkate alınmalıdır. Ona göre, Kur'ân'da geçen bazı kıssa ve haberler ehli kitapça malum idi. Kur'ân, konu hakkında onların bildiği ve kitaplarında zikri geçtiği minval üzere meseleyi zikretmiştir. Bundan maksat daha evvelde zikredildiği üzere, risaletin ilahi olduğunu ispat etmektir. Aksi durumda ehli kitabın, risaletin aleyhine delil getirmeleri mümkün olurdu.⁴⁵ O diğer taraftan kıssaların tam olarak nasıl yaşandığının bilinebilmesi için konu hakkında Hz. Peygamber'den tevatür yoluyla bilgi gelmesini aksi durumda yapılan açıklamaların doğru

⁴⁵ el-Mâtürîdî, *Te'vilât*, c. IX, s. 228.

olmayacağını ifade etmektedir.⁴⁶ Bundan başka, vahiy ya da nebevi bir haber tarafından açıklanmadıkça kıssaların tam olarak nasıl yaşandığını bilemeyeceğimiz gibi meselenin nasıl yaşandığına dair onu bilmekle de sorumlu tutulmadık diyen Mâtürîdi, bu durumda akıl yürütmenin caiz olmadığını zikretmektedir.⁴⁷ Dolayısıyla Halefullah'ın kıssaların efsane olduğu yönündeki genellemesi üzerinde yeniden düşütülmesi gerekmektedir.

Bu önemli ayrıntının yanı sıra kanaatimizce Kur'ân'da anlatılan kıssaların tamamı aynı kategoride değerlendirilemez. Şeytan ile Allah'ın muhaveresi, Âdem ve Havva'nın yaşadıkları gibi meseleler farklı bir kategoride, sair peygamberlerin yaşadıkları ayrı bir kategoride değerlendirilmelidir. İkinci gurupta anlatılanların, bir yere kadar, aynıyla yaşanmış olması kuvvetle muhtemeldir. Hz. İbrahim'in ateşe atılacak olması veya oğlunu kurban edecek olması meselesi de bir yere kadar imkân dâhilindedir.⁴⁸ Fakat sonrasında ateşe atılması hadisesinin konu ile alakalı net bir açıklama olmaması nedeniyle tam olarak nasıl gerçekleştiğini bilememekteyiz.

3. Hz. İbrahim ve Gök Cisimleri

Hz. İbrahim, hem Mekkeliler hem de ehli kitap tarafından son derece hürmetle yâd edilmiştir. Dahası Onu ataları kabul etmektedirler. Kur'ân da tevhid, ahiret ve risalet müessesini muhataplarına kabul ettirmek için Hz. İbrahim'in hadiselerini defalarca zikretmiştir.

En'am Sûresinde (6/71-75) Hz. İbrahim'in hayatından bir sahne konu edilmiştir. Kur'ân'ı fehmetmek için onun bütünlüğünün yanı sıra siyak ve sibâkın önemli olması meselesi göz önüne alındığında rahatlıkla

⁴⁶ el-Mâtürîdi, a. g. e., c. IX, s. 35, 129, 227.

⁴⁷ el-Mâtürîdi, a. g. e., c. V, s. 407.

⁴⁸ el-Mâtürîdi, Kur'ân'da bahsi geçen kıssalar ehli kitabın bildiği şekliyle zikredilmiştir der. Hz. İbrahim'in ateşe atılması ve oğlunun kurban edilmesi hadisesi Tevrat ve İncil'de geçmektedir. Konu ile alakalı bkz. Harman, Ömer Faruk, İbrahim maddesi., *DİA*-İstanbul-2000, c. 21, s. 268.

görülebilecektir ki Hz. İbrahim'in anlatıldığı yerlerde tevhit, ahiret ve risalet meselesine göndermeler yapılmaktadır.

Konuya, öncelikle Kur'an'ın olayı nasıl anlattığı ile başlayalım:

“Vaktiyle İbrahim, babası Azer’e şöyle demişti: ‘Sen bu putları tanrı olarak kabul ediyorsun, öyle mi! Görüyorum ki sen ve halkın düpedüz şaşırılmış dalalete saplanmışsınız.’ Biz, İbrahim’e babasının ve halkının yanlış yolda olduğunu gösterdiğimiz gibi, imanı tam manasıyla pekişip sağlamlaşsın diye Allah’ın göklerde ve yerlerde tesis ettiği düzenin ne muhteşem bir düzen olduğunu da gösterdik. İbrahim, gece karanlık basınca bir yıldız gördü ve [çevresindeki müşriklere Allah’tan başkasına ilahlık/tanrılık yakıştırmanın saçmalığını göstermek için], ‘Demek benim rabbim bu!’ dedi. Fakat yıldız gözden kaybolunca “Bakın, ben böyle kaybolup giden şeyleri sevmem.” dedi. Başka bir zaman ayın doğduğunu gördü. Bu defa da, “Demek benim rabbim bu!” dedi. Fakat ay batınca, “Rabbim bana doğru yolu göstermeseydi, hiç şüphesiz ben de bu dalâlet batağına saplanıp kalmış kimseler gibi olurdu.” dedi. Yine İbrahim doğmakta olan güneşi görünce, “Benim rabbim bu olsa gerek; çünkü bu daha büyük, daha parlak.” dedi. Fakat güneş de batınca “Ey kavmim! Bakın, ben sizin tanrılık yakıştırdığınız putlardan tamamen uzağım.” dedi ve ardından ekledi: “Ben kendimi şirkten arınmış bir inanç üzere yalnız Allah’a, gökleri ve yeri yaratan Allah’a adadım, [Bilin ki] ben Allah’a eş ve ortak koşan biri değilim.”⁴⁹

Bu ayet gurubunu, Hz. İbrahim ile alakalı diğer ayetleri zihnimize tutarak ve fakat bunların meallerini vermeksizin, çalışmamızın temel noktaları bağlamında ele alacağız.

⁴⁹ Enam, 6/76-80.

3. 1. Kur'ân, Hz. Peygamber'e indirilmiş olmakla beraber, hem O'na hem de muhataplarına hitap eder.

Ayet gurubunda öncelikle Hz. İbrahim'in babası ile olan diyalogu zikredilir. Genel itibarıyla müfessirler, burada, Azer'in gerçekten Hz. İbrahim'in babası olup olmadığı tartışmalarına değinmektedirler.⁵⁰ Hâlbuki ismin yanı sıra akrabalık konusunun zikredilmesinde, Kur'ân'ın dediğinden ziyade ne demek istediğine bakılması gerekmektedir. Burada Abdullah İbn Ebi Rebia ve Amr İbn'ul-As tarafından Habeş kırıklı Necâsi'ye "Ne senin dinine giren ne de bizim dinimizde kalan, tam aksine yani bir din icat eden"⁵¹ üstelik baba ile oğlun arasını açan, kardeşi kardeşe düşman eden bir kimseye tabi olan şu kimseleri bize geri verin." diye dolaylı olarak şikâyet edilen Hz. Peygamber ve çevresini incelemek gerekmektedir. Akrabalık duyguları çok kuvvetli olan ve ataerkil bir bünyeye sahip olan bir topluma Hz. İbrahim ve babasının zikredilmesi manidardır. Bir nevi: Çok değer verdiğiniz ve gerçekten daha fazla değeri hak eden İbrahim de babasından, Hz. Muhammed'in ve etrafındakilerin sizden ve taptıklarımızdan yüz çevirdiği gibi yüz çevirmiştir.⁵²

Bu düşüncenin verilmesinde hem Hz. Peygamber'i teskin vardır hem de dönemin insanlarına tahzir, tehdit ve te'dib vardır. Diğer taraftan, şefaât düşüncesi ile kurtulacaklarını zanneden kimselere: "Azer ne kadar kurtulursa siz de o kadar kurtulursunuz." düşüncesinin yanı sıra "Allah, İbrahim'i (halil) dost edinmiştir."⁵³ ayeti ile "Halil" sıfatına nail olan kimsenin

⁵⁰ Bkz: Yazır, Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kur'ân Dili*, Azim Dağıtım, İstanbul-Trz., c. III, s. 451; İbn Kesir, Ebu'l-Fidâ İsmail, (ö. 774) *Muhtasarı Tefsiri İbn Kesir*, tah. :Muhammd Ali Sâbüni, I-III, Dâru's-Sâbüni, Kahire-Trz. c. I, s. 357.

⁵¹ Hamidullah, Muhammed, *İslam Peygamberi*, çev:Salih Tuğ, İrfan Yay, İstanbul-1993, c. I, s. 298-299; Apak, Adem, *Anahatlarıyla İslam Tarihi*, Ensar Yay.,İstanbul-2009, c. I, s. 206-207.

⁵² Meryem, 19/48.

⁵³ Nisa, 4/126.

babasına yaptığı dua kabul edilmemişken siz neye sığınacaksınız? düşüncesini bilinçaltına yerleştirmektedir.

3. 2. Kur'ân, Geçmişe Gönderme Yapar.

Literal şekliyle de okunsa, bütünü gözetmek suretiyle yapılan okumalarda Kur'ân'ın Hz. Peygamber'i teskin, etrafındakileri takviye ve muhaliflerine tehdit içerikli hitaplarda bulunduğu görülmektedir. Hz. İbrahim'in babası ile olan tartışmasının akabinde, “*Senin bağışlanman için dua edeceğim.*”⁵⁴ ifâdesi “*Onların bağışlanmasını ister dile ister dileme! Onlara yetmiş defa bağışlanma dilesen de, Allah onları bağışlamayacaktır.*”⁵⁵ ayetini hatıra getirmektedir. Her ne kadar “*yetmiş defa bağışlanmasını dilesen de*” ayetinin sebebi olarak münafıkların reisi için onun müslüman oğlunun dua istemesi⁵⁶ meselesi gösterilse de nihayetinde Zemahşeri'nin de ifade ettiği gibi, Hz. Peygamber'in, kendisine onca kötülüğü dokunan kimseye dua etmesi, Hz. İbrahim'in “*Kim ki bana âsi olursa Rabbim sen ğafur ve rahîmsin.*”⁵⁷ ifâdesinde yerini bulmaktadır.

Bu durumda Hz. Peygamber ile Hz. İbrahim arasındaki davranış benzerliği, muhatapların bilinçaltına her ikisinin de aynı davayı sürdürdüğü ve ikisinde aynı şekilde resul olduğu yönünde mesaj göndermektedir.

3. 3. Kur'ân Tüm Ayrıntıları Aynı Anda Aktarmaz, Tedrici Bir Uslûb İle Öğretmeyi Amaçlar.

Kur'ân, incelendiğinde, uzun bir ömür yaşamış olan Hz. İbrahim'in başından geçenleri yeri ve konusu geldikçe zikreder, O'nun hayatından kesitler sunar. Gök cisimlerine ve putlara tapan bir kavme gönderilmiş olan Hz. İbrahim'in, hayatı boyunca, sadece bir kere bu hadiseyi yaşamış olması makul değildir. Tebliğ görevini alan tüm peygamberlerin ortak noktası, bu

⁵⁴ Meryem, 19/47.

⁵⁵ Tevbe, 9/80. Konu ile alakalı ayrıca bkz: Mîtmtehine, 60/4.

⁵⁶ Zemahşeri, *Keşşâf*, s. 443.

⁵⁷ İbrahim, 13/36.

sorumluluklarını hayatları pahasına ve hayatlarının sonuna kadar sürdürmek olduğu açıktır.⁵⁸ Bunun en tipik ve canlı örneğini, Hz. Nuh'un yakarışların görmek de mümkündür.⁵⁹

Hal böyle olunca Hz. İbrahim'in gök cisimleri hadisesinin bir kere yaşandığını sonra olayın kapanıp gittiğini söylemek bizce muhaldir. Zira Enam (6/74) süresinde babasına “*Görüyorum ki sen ve halkın düpedüz şaşırmış, dalalete saplanmışsınız.*” derken; Meryem Sûresinde 19/42-45 ayetlerde “*Babacığım.*” lafızlarının kullanılması kayda değer niteliktedir. Babasının Enbiya Sûresinde 21/53 “*Atalarımızı bu halde bulduk.*” gibi savunmacı yaklaşım sunduğu zikredilirken Meryem 19/46 da “*defol git gözümün önünden.*” ifadesi meselenin kızıştığını göstermesi açısından önemlidir. Bize göre, iki farklı yerde, iki farklı hitabın olması hadisenin birden fazla yaşandığını göstermektedir.

Sâffât Sûresinde 37/88–89 “*Yıldızlara bakıp, ben hastayım herhalde.*” ifadesi En'âm Sûresindeki konu ile alakalı bir paralellik arz etmektedir. İbn Âşûr, konu ile alakalı, yıldızlara bakmanın, kişinin düşünmesi ile alakalı bir mesel olduğunu Kurtubî'den nakille haber vermekte, yıldızlara bakıp peşinden “*Ben hastayım.*” cümlesi, O'na Allah tarafından öğretilmiş bir hile olduğunu, böylelikle putları kırmak için bir imkân bulmaya yönelik bir çare olduğunu haber vermektedir. Ona göre, yıldızlara bakmak, dönemin insanlarınca yıldızlardan haber aldığı sanısı olarak verilmektedir.⁶⁰ Diğer taraftan İbn Kesîr, ilgili gök cisimlerinin seyr halinde olduğunu ve bunların da insanlar tarafından yedi heykelin yapıldığını haber vermektedir.⁶¹

Yedi heykelin diğer ifade ile yedi putun zikredilmesi manidardır. Kur'ân'ın geçmişe gönderme yapması yani özellikle Mekke toplumuna, Hz.

⁵⁸ Ali İmran, 3/81; Mützemmil, 73/5.

⁵⁹ Nuh, 71/1-28.

⁶⁰ İbn Âşûr, *Tahrîr ve Tenvîr*, c. IX, Bölüm 2, s. 141-142.

⁶¹ İbn Kesir, *Muhtasar İbn Kesir*, c. I, s. 358.

İbrahim'in başından geçenlerin anlatılmasında hususi bir sebep vardır. Bir nevi, -Madem İbrahim'i a.s. bu kadar çok seviyorsunuz, o zaman aynı onun gibi olmaya çalışın.⁶²-idesi zihinlere bırakılmaya çalışılmaktadır. Zîra, "İslam öncesi Mekke" adlı eserinde Yaşar Çelikkol'un da ifade ettiği üzere Mekkeliler gök cisimlerini kutsamakta ve hatta "Abdü's-Şems" vb. isimleri kullanmakta idiler.⁶³ Bu durumda, Hz. İbrahim, gök cisimlerinin ilah olarak kabul edilmesi ve yanı sıra putlara tapılması konusunda kavmi ile yaptığı tartışmaların zikredilmesi, Mekke dönemi insanların da gök cisimlerine tapmaları arasında bir bağlantı vardır, o da dönemin insanlarını bu hatalı düşünceden kurtarmaktır. Aynı durum, İsmail'in kurban hadisesi için de geçerlidir. Zira ilgili döneme baktığımızda, Kâbe'ye veya putlara kurban adama hususunda, dönemin bireylerinin "insan" kurban etmeye kadar gittiğini ve durumun en bariz örneğinin Abdü'l-Muttalib'in olduğunu görmekteyiz.⁶⁴

3. 4. Kur'ân Şifâhen İndirilmiştir Fakat Kendi İçinde Kombinasyon Halindedir.

Yazı haline geçmeden önce vahyin şifâhen geldiği malumdur. Şifahi konuşmalarda tarafların zaten bildiği şeyler veya bilinmesi gereksiz olan şeyler zikredilmez. Fakat vahy, yazı haline geçip literal şekliyle okunduğunda o anki ortam meçhul kaldığı için bazı yanlış anlamalara gidilmektedir. Bu yanlış anlama meselesi, konumuz olan Hz. İbrahim ve gök cisimleri başlığında da görülmektedir. Kur'ân'ın bidayette şifâhi oluşu unutulunca, diğer bir ifade ile Kur'ân salt bir kitap olarak kabul edilince ilgili konumuz da sanki Hz. İbrahim'in bidayette gök cisimlerine taptığı gibi bir sanı oluşturmaktadır. Hâlbuki Kur'ân, Hz. İbrahim'in doğumuyla alakalı bilgi vermediği gibi kavmi ile olan bu tartışmasının ne zaman yaşandığına

⁶² Ali İmran, 3/68.

⁶³ Çelikkol, Yaşar, *İslam Öncesi Mekke*, Ankara Okulu Yay., Ankara-2003, s. 181.

⁶⁴ Çelikkol, Yaşar, *İslam Öncesi Mekke*, s. 172.

dair bilgi de vermemektedir. Zira amaç tarih kitabı gibi bilgi vermek değildir. Dolayısıyla maksat Hz. İbrahim'in tanrı arayışından öte bilinçaltına bazı mesajlar göndermeye yöneliktir. Şöyle ki:

Vaktiyle İbrahim, babası Azer'e şöyle demişti: 'Sen bu putları tanrı olarak kabul ediyorsun, öyle mi! Görüyorum ki sen ve halkın dîpedüz şaşırılmış dalalete saplanmışsınız.'

İlk cümlede Hz. İbrahim babasını dalalet ile yaftalamaktadır. Mekkelilerin bir kısmı gök cisimlerine geri kalan çoğunlukla putlara tapmaktaydılar. Bu durumda muhatapların bilinçaltına, işlenen suçun puta tapmak olması nedeniyle kendilerinin de dalalette olduğu anlayışı yerleştirilmektedir.⁶⁵

Biz, İbrahim'e babasının ve halkının yanlış yolda olduğunu gösterdiğimiz gibi, imanı tam manasıyla pekişip sağlaştırsın diye Allah'ın göklerde ve yerlerde tesis ettiği düzenin ne muhteşem bir düzen olduğunu da gösterdik.

İkinci cümle, A'râf 7/185 ayetini hatırlatmaktadır,⁶⁶ zira: “*melekütü's-semâvâti ve'l-ard*” ifadesi burada da geçmektedir. Hz. İbrahim'in gördüğü kâinat sistemini bizatihi onlarında görüp istidlâl yoluyla sonuca ulaşmaları mümkündür. Hatta ayet bu gözle sisteme bakılmasını emretmektedir. Dolayısıyla bu ibare ile bir nevi “göklerin ve yerin bu eşsiz nizamını Allah'tan başkasının kurması mümkün olmadığına göre⁶⁷ nasıl olur da başka putlara taparsınız?” sorusu hem bilince hem de bilinçaltına gönderilmektedir.

⁶⁵ Bkz. el-Mâturîdî, *Te'vilât*, c. V, s. 107.

⁶⁶ *أَوَلَمْ يَنْظُرُوا فِي مَلَكُوتِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا خَلَقَ اللَّهُ مِنْ شَيْءٍ وَأَنْ عَسَى أَنْ يَكُونَ قَدِ اقْتَرَبَ إِلَيْهِمْ فَبِأَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ*

⁶⁷ Ankebut, 29/61; Zuhuruf, 43/87. Ayetlerde muhataplara semavat ve arzı kim yarattı sorusu sorulmuş, cevap olarak Allah'ın yarattığını ikrar ettikleri haber verilmiştir.

Vahyin şifâhi oluşuna az önce değinilmişti. Konuşma faaliyeti yazı diline döküldünce vurgu, ünlem vb. şeyler ortadan kalkmaktadır. Hali hazırda noktalama işaretleri kullanılsa da Kur'ân dilinde bu işaretler mevcut değildir. Dolayısıyla ifadelerin literal tarzda okunması Hz. İbrahim'in tanrı arayışı şeklinde hatalı anlayışlara neden olmaktadır. Zira burada tanrı arayışından öte ez-Zerkeşi'nin de ifade ettiği gibi vahyin, muhatabını tartışma sahasına sokmak için “varsayalım senin dediklerin ve öncüllerin doğru olsun bakalım sonuçlar nasıl çıkacak” şeklinde bir üslup kullanılmıştır.⁶⁸

İbrahim, gece karanlık basınca bir yıldız gördü ve [çevresindeki müşriklere Allah'tan başkasına ilahlık/tanrılık yakıştırmanın saçmalığını göstermek için], 'Demek benim rabbim bu!' dedi. Fakat yıldız gözden kaybolunca "Bakın, ben böyle kaybolup giden şeyleri sevmem." dedi. Başka bir zaman ayın doğduğunu gördü. Bu defa da, "Demek benim rabbim bu!" dedi. Fakat ay batınca, "Rabbim bana doğru yolu göstermeseydi, hiç şüphesiz ben de bu dalâlet batağına saplanıp kalmış kimseler gibi olurum." dedi. Yine İbrahim doğmakta olan güneşi görünce, "Benim rabbim bu olsa gerek; çünkü bu daha büyük, daha parlak." dedi. Fakat güneş de batınca "Ey kavmim! Bakın, ben sizin tanrılık yakıştırdığınız putlardan tamamen uzağım." dedi ve ardından ekledi: "Ben kendimi şirkten arınmış bir inanç üzere yalnız Allah'a, gökleri ve yeri yaratan Allah'a adadım, [Bilin ki] ben Allah'a eş ve ortak koşan biri değilim.

Ayet gurubu duygu, bilinç ve bilinçaltına, tapılması gerekenin nasıl olması gerektiği anlayışını yerleştirmektedir. Daha evvel de ifade edildiği üzere bir şeyin ne olduğunu zikretmek onun ne olmadığı zikretmekle eşdeğerdir. Bu nedenle ayet gurubunda kayıp ve mağlup olmayan, nisbî

⁶⁸ Zerkeşi, Bedreddin Muhammed, (ö. 794) *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, c. IV, s. 76.

büyüklükten öte yüce ve her şeyi yaratanın ilah yani Allah olması ve bu nedenle kulluğun sadece O'na yapılması gerektiği vurgulanmaktadır. Konu şu şekilde son bulmaktadır:

"Kavmi onunla tartışmaya girişti. Dedi ki: "Beni doğru yola iletmişken Allah hakkında benimle tartışmaya mı kalkışıyorsunuz? Hem sizin ona ortak koştuğunuzdan ben korkmam; ancak Rabbim'in bir şey dilemiş olması başka. Rabbim'in ilmi her şeyi kuşatmıştır. Hâlâ düşüntüp öğüt almayacak mısınız?" "Allah'ın, size, hakkında hiçbir delil indirmedeği şeyleri ona ortak koşmaktan korkmuyorsunuz da, ben sizin ortak koştuğunuz şeylerden ne diye korkayım? Öyle ise iki taraftan hangisi güvende olmaya daha layıktır? Eğer biliyorsanız söyleyin." İman edip de imanlarına zulmü (şirki) bulaştırmayanlar var ya; işte güven onların hakkıdır. Doğru yolu bulmuş olanlar da onlardır."

Kur'ân'ın şifahi olmakla beraber kendi içinde bütünlüğünün olduğu diğer bir ifadeyle kombinasyon halinde bulunduğu başlıkta belirtilmişti. Kavminin Hz. İbrahim ile olan tartışmasının da daha önce benzer şekliyle Hz. Hüd⁶⁹ ve nihayetinde Hz. Peygamberin⁷⁰ de başından geçtiği zikredilmişti. Son vahyin Hz. Peygambere gelmesi nedeniyle hem Hz. Hüd'un hem de Hz. İbrahim başından geçen bu korkutma amelesinde Hz. Peygamberi teskin etmek vardır. Bununla birlikte Hz. İbrahim'in *"Allah, gerçekten tanrı olduklarına dair size hiçbir delil indirmedeği halde, siz onları Allah'a eş ve ortak koşmaktan korkup çekinmeyeceksiniz, ama ben sizin ortak koştuğumuz putlardan korkacağım, öyle mi? Onlardan neden korkayım ki?"*⁷¹ şeklindeki ifadesinde de karşı tarafta bulunanların hem bilincine hem bilinçaltına hitaplar söz konusudur. Son olarak Hz. İbrahim'in dilinden ilk muhataplara mukayese yapılmış ve karşı taraftan önce *"iman*

⁶⁹ Hud, 11/53-54.

⁷⁰ Tur, 52/30; Zümer, 39/36.

⁷¹ Enam, 7/81

edip de imanlarına şirki bulaştırmayanların güven içinde” olacağı şekliyle cevap verilmiştir.

SONUÇ

Vahyin temel hedefi, zihin ve bilince sahih bir Allah ve ahiret inancını yerleştirmek ve ardından muhatabın bu inanç üzere hareket etmesini sağlamaktır. Vahiy hadisesinde genellikle ahkâma hasredilen tedricilik konusu itikadi meselelerde de isti'mâl edilmiştir. Öyle ki bu yöntemde insanın geçmişten tevarüs ettiği hafızasını dolayısıyla onun algı dünyasındaki düşüncelerinin hayata olan yansımalarını duruma göre yer yer tashih etmekle beraber bazı hallerde olduğu hal üzere bırakmaktadır. Buna göre sahih bir Allah inancını yerleştirmek için geçmişten tevarüs eden zihni bellekte tevhit inancına aykırı tüm algı ve bilgiler tashih edilirken tali derecedeki sapmalar zarar vermeyeceği için olduğu gibi bırakılmıştır.

Kur'ân'da zikredilen kıssaların modern dönemin etkisiyle beraber mazideki yorumlardan farklı olarak anlaşılmaya ve yorumlanmaya başlanmıştır. Sünnetullah anlayışına yüklenen mana nedeniyle mucizeler ve bunların özellikle zikredildiği kıssalar bu yorumdan önemli ölçüde payını almıştır. Bununla birlikte ilahi kitap olan Kur'ân'a dair yapılan genellemeci yaklaşımlar bazı sorunları beraberinde getirmiştir. Kıssaların tamamen aynıyla yaşandığı veya hiç birinin yaşanmadığı şeklindeki genellemeci yaklaşım, Kur'ân'ı kabul eden dönemimiz insanların zihinlerinde şüphelere veya en azından agnostizme varacak sonuçlara neden olmuştur. Hâlbuki kıssaların temel hedefi risaletin ilahi olduğunu ispat etmektir. Bundan başka onu kabul edenlerin ve etmeyenlerin zihinlerinde bir algı oluşturmaya yöneliktir.

Diğer taraftan Hz. Peygamber geçmişte yaşanan hadiselerle bizzat tanık olmamıştır, bahsi geçen haberlerin zikredildiği ehli kitabın eserlerine ve diline vakıf da değildir. Vahyin kendisine bildirdiğinden başka bilgisi de

yoktur. Ona beyan edilmeyenleri o bilemeyeceği gibi, onun açıklamadıklarına dair yorum yapmakta uygun değildir. Hatalı soruların hatalı cevaplara neden olması nedeniyle doğru soruların sorulması gerekmektedir. Kıssalar aynıyla yaşanmış mıdır sorusunun ardında mucize sorununa cevap aramak yatmaktadır. Fakat kıssa ile alakalı yapılacak temel yorum kanaatimizce Matûrîdi'nin yorumudur. O kıssaların tam olarak nasıl yaşandığını, konuyla alakalı açıklama vahiy tarafından tam olarak açıklanmadığı için bilemeyeceğimizi, kıssaların ehli kitabın zihin ve kitaplarındakine muvafık olarak zikredildiğini ve temelde bunun amacının risaletin ilahi olduğuna yönelik bir ispata matuf olduğunun altını çizmek şeklinde açıklamaktadır.

KAYNAKÇA

ALBAYRAK, İsmail, *Klasik Modernizmde Kur'ân'a Yaklaşımlar*, Ensar Neş, İstanbul-2004.

APAK, Adem, *Anahatlarıyla İslam Tarihi*, Ensar Yay., İstanbul, 2009.

ASLAN, Abdülgaffar, *Kur'ân'da Vahiy*, Ankara Okulu Yay, Ankara-2000.

CABİRİ, Muhammed *Kur'ân'a Giriş*, Mana Yayınları, Çev: Muhammed Coşkun, İstanbul-2010.

ÇELİKKOL, Yaşar *İslam Öncesi Mekke*, Ankara Okulu Yay.,Ankara-2003.

DERVEZE, İzzet, *Kur'ân'ı Anlamada Usûl*, çev.Vahdettin İnce, Ekin Yay., İstanbul-2008 OKUMUŞ, Mesut, *Kur'ân'ın Kronolojik Okumuşu M. İzzet Derveze Örneği*, Araştırma Yay.,2009.

DÜZENLİ, Yaşar, *Üslub ve Semantik Açından Kur'ân ve Şefaât*, Pınar Yay.,İstanbul-2008

EBU HAYYAN, *Tefsiru Bahri'l-Muhit*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2010.

EBÛ ZEYD, Nasr Hamid, *İlahi Hitabın Tabiatı*, çev. Mehmet Emin Maşalı, Otto Yay., Ankara-2013.

EL-ELMÂÎ, Zâhir b. Awad, *Kur'ân'da Tartışma Metodları*, Pınar Yay., İstanbul-2011.

EL-MÂTURÎDÎ, Ebu Mansur Muhammed es-Semerkindî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, I-XVIII, tah: Heyet, Mizan Yay., 2005.

GÖKKIR, Necmettin, "Modern Dönemde Kur'ân'a Yaklaşımlar" *Tefsire Akademik Yaklaşımlar*, 1-2, ed.: Mehmet Akif Koç, İsmail Albayrak, Otto Yay., Ankara-2013,

HAMİDULLAH, Muhammed, *İslam Peygamberi*, çev: Salih Tuğ, İrfan Yay, İstanbul-1993 ISFAHÂNÎ, Rağıb, *el-Müfredât fi Ğaribi'l-Kur'ân*, çev: Güneş, Abdülbaki-Yolcu, Mehmet, Çıra Yay, İstanbul, 2010.

İBN ATIYYE, *el-Muharrarü'l-Veciz*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut-2011.

İBN CÜZEYY, *et-Teshil li Ulûmi't-Tenzil*, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut-2010.

İBN KESİR, Ebu'l-Fidâ İsmail, *Muhtasaru tefsiri İbn Kesir*, tah.: Muhammd Ali Sâbûnî, I-III, Dâru's-Sâbûnî, Kahire-Trz.

İBN ARABÎ, *Ahkamu'l-Kur'ân*, Daru'l-Fikr, Beyrut-2005.

KURTUBÎ, *Tefsiru'l-Kurtubî*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut-2010.

MEVDÛDÎ, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, çev: Heyet, İnsan Yay., İstanbul-2005.

ÖZTÜRK, Mustafa, *Kissaların Dili*, Ankara Okulu Yay., Ankara-2012.

REŞİD RIZA, Muhammed, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm(Tefsiri'l-Menâr)*, Daru'l-Fikr, Trz.

ES- SADR, Muhammed Bakır, *Kur'ân Okulu*, çev.: Mehmet Yolcu, Fecr Yay, Ankara-1996.

SEYYİD KUTUB, *Kur'ân'da Edebi Tasvir*, çev: Ömer Aydın, Ertuğrul Özalp, İşaret Yay., İstanbul-2011.

TAHİR b. Âşur, Muhammed *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Dâru Suhûn, Tunus-Trz.

VÂHİDÎ, Ebu'l-Hasen Ali b. Ahmed, *Esbâbü'n-Nüzul*, Dâru'l-Mustafa, Dımaşk-2008.

YAZIR, Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kur'ân Dili*, Azim Dağıtım, İstanbul-Trz.

YILDIRIM, Suat, *Kur'ân'da Ulûhiyyet*, Yeni Akademi Yay., İzmir-2010.

ZERKEŞÎ, Bedreddin Muhammed, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, tah, Dr. Zeki Muhammed Ebu Seri' Daru'l-Hadârat-2009